

Orosz könyvtári körkép: válság után?

SONNEVEND Péter

*„S ha minden varjú azt károga voltál
Azt felelem nyugodtan félig holtan
Igazatok van udvaroncok voltam
De nem ti én támadok fel újra”
(Baka István, 1948–1995)*

Gazdasági, társadalmi és művelődési háttér

Az elmúlt kétszáz évben többször lendült ki az inga: Oroszország (a fejlett) Európa része (lesz), vagy a nagy ország sajátos „eurázsiai” utat keres magának? Az utóbbi két évtized megismétli e dilemmát. *Jelcin* elnöksége alatt Oroszország a nyugati világhoz közeledve fogalmazta meg magát. *Putyin* elnöksége alatt viszont mind határozottabb karaktert nyert az a vonal, amely az „orosz demokráciát” csak rájuk jellemző jegyekkel képzeleli el. Ennek lényege: a *központi államhatalom* a társadalom mozgásának legfőbb irányítója. Egyszerűbb kifejezéssel: államkapitalizmus. Konkrét szervezeti megjelenítője a gigantikus, *államilag vezérelt* tröszt: például a világszerte ismert *Gazprom* (tőzsdei értéke ma 290 milliárd dollár, a világ nyolcadik legdrágább vállalata). Az *állami* kapitalizmus nem kizárólagos, burjánzik a magánkapitalizmus is, annak minden pozitív és negatív jellegzetességével: utóbbira példa a kirívó anyagi-szociális különbség a multimil-

liomosok, illetve a leszakadó szegénység közt. A lakosság legjobban kereső felső 10%-ának jövedelme a legalsó tizedének hússzorosa. Ez az amerikai arányokat is meghaladja. Az orosz gazdaság és tudomány egyszerre mutat élenjáró jelleget (rakéta- és űrkutatás, atomfizika stb.), miközben az „átlagember” a fejlődő világhoz hasonló gondokkal küzd. Ismerünk jól csengő márkaneveket Oroszhonból?

A meghatározó prioritások élén a *biztonság* áll, ami pedig orosz értelmezés szerint ütőképes *hadipart és hadsereget* jelent. Ha ennek igényei nagyok, akkor a társadalomnak, a civil szférának várnia kell. A nemzeti össztermék legalább 10%-át a sereg viszi el.

N. Smeljov, az ismert publicista álláspontja szerint még Oroszország előtt áll számos *alapvető kérdés* megválaszolása:

- milyen legyen a jövő struktúrapolitikája,
- hogyan lehet a nyersanyag-bevételeket és az extraprofitot igazságosabban elosztani,
- hogyan lehet visszaállítani a bizalmat a magánvállalkozás iránt,
- hogy lehet lábra állítani a leromlott mezőgazdaságot, s a legfontosabb:
- hogyan lehet az ország legfőbb gazdagságát, a szellemi potenciált működésbe hozni?

Az elnök a közelmúltban 15–20 éves időszakot említett egy rendes fejlődési pályára álláshoz.

Az *Orosz Föderáció* (OF) területe csaknem 17 millió km² (a Szovjetunió 22 millió volt), népessége meghaladja a 140 milliót (folyamatosan csökken). A népesség eloszlása igen aránytalan, a tíz milliós méretű városban lakik közel 30 millió ember (Moszkva 10, Szentpétervár 4,6, a többiek 1 millió felett), eközben a *falusi lakosság* (27%-os arány, 39 millió ember) *több mint 155 ezer* kicsi településen (ezek közel harmada telefonvonal nélkül) szétszórva él. Ha a kisvárosok és „városias falvak” népességét a vidékihez számoljuk, akkor a *nem vagy alig urbanizált körülmények közt élő népesség* aránya eléri a 65%-ot. Az OF közel 90 szerkezeti elemből (köztársaság, régió, megye, mindnek választott parlamentje,

kormány) tevődik össze, ezeket hét szövetségi körzet felügyeli az elnök „teljhatalmú képviselőivel” az élen. A lakosság 80%-a orosz nemzetiségű, – viszont közel 25 millió orosz „maradt” az önállóvá vált szomszédoknál.

Az orosz gazdaság a „sokkterápia” és az 1998-as válság óta lendületesen fejlődik, átlagosan 7%-kal évente. A bruttó nemzeti össztermék (740 milliárd dollár) *meghaladta az olaszt*. Hamarosan Franciaországot is maga mögött hagyja? Egy főre számítva viszont mindössze 5 ezer dollár (vásárlóérték-paritáson számolva közel 10 ezer dollár). 2002-es orosz adatok szerint az orosz *nemzeti össztermék* egy főre számítva az amerikaiak ötöde.

Az OF számára az Európai Unió 27 tagországa a legfontosabb külkereskedelmi partner: az export 56%-a jut oda, míg az orosz import 45%-a származik az EU-ból (az USA külpiaci forgalmának Oroszország mindössze 1%-át jelenti). Az utóbbi időben lendületesen növekszik a *külföldi beruházás* (elérve az évi 30–50 milliárd dollárt). A rubel a huzamos infláció után (legújában 10%) mintegy 7 forintot ér. Ugrásszerűen nőnek a valutatartalékok: az 1999. évi 12 milliárdról 400 milliárd dollár közelébe, ennél csak Kínáé nagyobb. A költségvetés évek óta *pozitív* szaldóval zár. A munkaerő még mindig 11%-át foglalkoztatja a mezőgazdaság, míg az ipar 29%-ot, a szolgáltatások pedig 60%-ot.

A munkanélküliség hivatalos adatok szerint 6,6%. Egyes régiók különösen éles szociális gondokkal küzdenek, például a déli szövetségi körzetben a munkanélküliség eléri a 25%-ot, sőt Ingusföldön a kétharmados arányt (ezen belül a fiatalok 94%-a munkanélküli). A szegénység az utóbbi fél évtizedben *általában* csökkenő tendenciát mutat (2005-ös aránya 16%), viszont 5-ről 40%-ra növekedett azon régiók száma, ahol 20% feletti a szegények aránya. Közvéleménykutatási adatok szerint a lakosság legfontosabb problémájának az *alacsony életszínvonalat, az elszegényedést, a munkanélküliséget* tartja.

A munkajövedelmek erősen szóródnak. A kul-

turális főhatóság keretében a 2007. évi havi átlagfizetések: az országos könyvtárak dolgozói 10 ezer rubellel csaknem utolsók, s toronymagasan legtöbbit a főhatóság munkatársai tesznek zsebre (30–45 ezer rubel). Más könyvtárakban viszont a havi fizetések 2–5 ezer rubel körül mozognak. Moszkvában a helyi kormányzat alkalmazottainak átlagfizetése idén szeptemberre 28,7 ezerre nőtt. Az oroszországi átlagfizetés ugyanekkor az egészségügyben 9,3, az oktatás terén 7,4 ezer.

A férfiak várható átlagos *életossza* 59 (!), a nőké 72 év.

Az orosz népesség súlyos demográfiai problémák elébe néz. Az 1993–1994-es tanévben a *közoktatásban* 21,1 millió gyerek tanult, a 2006–2007-esben már csupán 14,8 millió (mínusz 30%). Az iskolák száma majd ekkora arányban, 59 ezerre csökkent.

2007. október végére az *összes orosz iskolát elérte az internet*.

A *felsőoktatás* intézményrendszere jelentősen bővült és színesedett:

- 1993-ban 626 intézmény – 2,6 millió hallgató (ebből 78 nem állami 70 ezer hallgatóval),
- 2006-ban 1090, intézmény 7,3 millió hallgatóval (ebből 430 nem állami, 1,2 millió hallgatóval).

Az összes hallgató *kisebbit fele nappali* tagozatos. A hallgatóknak 1993-ban fele, 2006-ban már csaknem *60%-a nő*. Szerényebb mértékben nőtt az oktatók száma: 244 ezerről 409 ezerre (most 15 hallgatóra jut egy oktató). 1993-ban 590 ezer, 2006-ban már 1,66 millió gólya iratkozott be. A végzetek száma 445, illetve 1,255 ezer. Összegezve: a felsőoktatás komoly „iparaggá” vált, benne közel *8 millió ember* tevékenykedik. Oroszország 2003-ban csatlakozott a *bolgarnai folyamathoz*, majd 2007 októberében az elnök aláírásával hatályba lépett a *felsőoktatás reformjáról* szóló törvény: az orosz intézmények 2009-től térnek át a BA- és MA-képzésre (négy, illetve két év).

Az orosz tudomány fejlődése a korábbi paradig-

ma folytatása: változatlanul az élettelen természettudományok (fizika, kémia stb.) mutatnak nemzetközi elismertséget. A *Science Citation Index* alapján végzett elemzés szerint e területeken igen jelentős a közös (külföldi kollégával együtt jegyzett) publikációk száma és aránya (2000 tájékan már 30% körül), miközben a szerzőtársak egyre inkább az USA-ból és vezető európai országokból kerülnek ki.

A Szovjetunióban a telefon státuszszimbólumnak számított. Ezen érdemben a *mobil* telefónia változtatott: ma 40 millió vezetékes mellett 120 millió mobiltelefont használnak.

Az elmúlt évtizedekben az orosz lakosság is egyértelműen televíziós közönséggé alakult. Munkanapokon átlag három, hétvégén négy vagy akár több órát nézi a televíziót (több mint 90% naponta tévéznek). A mozi viszont csaknem elveszítette nézőit: ma évente egy lakosra 0,5 mozilátogatás jut (korábban 15–20). *Amit otthon* meg lehet kapni: ez elegendő a többség számára. A *két* – az egész országban fogható – *állami tévécsatorna* a fő „táplálék”. A tévénézés két legnépszerűbb célja: tájékozódás és kikapcsolódás (szórakozás, vagyis show, krimi...).

Az *internet* az utóbbi pár évben terjed. 2006-ban már 28 millió használat mértek, ami a *18 év felettek negyedével* azonos. A *háztartások 15%-ában* van jelenleg internet. A közel 30 milliónak harmada intenzív vagyis napi használó. Minden hatodik internetező Moszkvában él. A moszkvaiak körében az internetezők meghaladják a lakosság felét, ezen belül a napi internetezők aránya 70%. A férfiak körében átlagosan 29%, a nőknél 21% az internetezők aránya. Jelentős az *életkori* eltérés: a 18–24 éves korcsoportban 54%, míg 55 évesek és idősebbek körében csupán 4%. Más megközelítésben: az *összes orosz internetező kétharmada* 18–34 éves fiatal felnőtt. Az iskolai végzettség is erősen megosztja a mezőnyt: *55% a diplomások körében*, 3% az általános iskolai végzetteké. Az összes orosz internetező kis híján 40%-a diplomás. A *Comscore* 2007. szeptemberi adatai arról tanúskodnak, hogy egy év

alatt az orosz internetezők száma havi szinten 23%-kal nőtt (az európai mezőnyben ez a legnagyobb növekedési arány).

2007 júliusában az elnök egyik legtekintélyesebb testülete, a *Biztonsági Tanács* hagyta jóvá az *Oroszországi információs társadalom stratégiája* című dokumentumot, mely a legfontosabb fejlesztési területeket, kutatásokat és célkitűzéseket foglalja magában (pl. 2010-re 100 lakosra 15 szélessávú internet-hozzáférés jusson, a háztartások 75%-ban számítógép legyen). Könyvtári vonatkozásban 2015-re előirányozza, hogy az *összes katalógus* gépi konverziója megvalósuljon, illetve a *könyvtári állományok fele* (!) elektronikus formában hozzáférhetővé váljék.

A hálón (is) élők közt az *otthon* internetezők aránya 58%, ezt követi a munkahely 38%-kal, míg harmadik helyen a barátok következnek 17%-kal. Utána jönnek az oktatási intézmények 12%-kal, az internetkávézók 9%-kal és a mobiltelefonok 8%-kal (a könyvtárak nem jelennek meg mérhető lehetőségként).

Az orosz könyvkiadás a hazaihoz hasonló paradigmát követi: egyre növekvő kínálat folyton csökkenő példányszámok mellett. A nemzeti bibliográfia orosz műhelye hagyományosan az *Orosz Könyvkamara*: ide futnak be a köteles példányok, itt készül az országos könyvstatisztika is. 2005-ben közel 83 ezer könyv jelent meg 547 millió példányban, 2006-ban a választék 86 ezerre nőtt, de a példányszám visszaesett 516 millióra. Ma egy lakosra már kevesebb, *mint négy példány* jut egy évben. Az orosz statisztika a végszámhoz hozzáadja a brosúrákat is: ezek 2006-ban 16 ezres nagyságrend mellett 117 millió példányt jelentettek. 2004-ben az összes megjelentett mű 68, míg az összes példány 90%-a *magánkiadók* működésének köszönhette létét. A közel 10 ezer kiadó elsőpró *hányada kis* kiadó, mindössze egy-két száz olyan kiadó van, amely évi 100 címnél többre vállalkozik.

Ebből következik, hogy a kiadványok töredéke (10–20%-a) jut csak nagykereskedelmi forgalomba. A könyvpiac szerény felvevője a könyv-

tárügy (5% körül), pénzprobléma mellett logisztikai is jócskán van.

Igen jelentős a szerény példányszámú napvilágot látó kiadványok száma és aránya. A 2006-os együttes 102 ezerből ezer alatti példányban jelent meg 47 ezer mű, s további 31 ezer is csak 1–5 ezer közti példányszámmal. 100 ezer fölötti példányszámú kiadványban látott napvilágot 524 mű. Az átlagos példányszám az 1990-es 38 ezerről 2006-ra 6,2 ezerre fogyott. Két ideai példa: az orosz Nobel-díjas *A. Szolzsenyicin* 30 kötetes életműsorozatának most megjelent kötete mindössze ötezer, míg az utolsó Harry Potter-regény azonnal 1,8 millió példányban került piacra. Ideológia múltán a kereslet diktál.

Az utóbbi években több hatalmas és igényes *kézikönyv* kiadása indult el, illetve fejeződött be (nagy orosz enciklopédia, orosz értelmező szótár, orosz alkotók biobibliográfiája 1800–1917. között stb.)

A 2006-os kiadványok *funkcionális* csoportjai:

- tudományos művek: 19 ezer – 10 millió,
- oktatási anyagok, tankönyvek: 35 ezer – 211 millió,
- szépirodalom: 15 ezer – 134 millió példány,
- gyermek-szépirodalom és ismeretterjesztés: 4,3 ezer – 62 millió,
- kézikönyvek, lexikonok: 4 ezer – 28 millió,
- vallási, hitbuzgalmi kiadványok: 1,5 ezer – 12,5 millió példányban.

Erős koncentráció érvényesül: a *tíz legnagyobb kiadó* együttes teljesítménye: a teljes választék hatoda körüli (18 ezer cím), a teljes példánymennyiség kétötöde (220 millió). A kiadók térbeli megoszlása is ilyen trendet jelez 2005-ben: *Moszkvában* jelent meg a 96 ezerből 56 ezer kiadvány, 669 millió példányból 555 millió. Az északi főváros teljesítménye: 10 ezer kiadás 52 millió példányban. Igényes könyvkereskedés csak a nagyobb, legalább százezres városokban található.

A szerzők döntő többsége orosz(országi). A szépirodalmi szerzők közt 11. helyre került *P. Coelho* 914 ezer példánnyal (az első külföldi),

az élen álló *D. Doncova* 9,9 milliójához képest ez elég szerény. A gyermekirodalom körében *J. Rowling* (Harry Potter) második lett hét kiadás 2,2 millió példányával, első helyen *V. Sztepanov* áll 114 kiadás 5,2 millió példányával.

A 2005-ös 96 ezerből oroszul jelent meg 93 ezer mű, a nemzetiségi nyelvek közül az élen álló tatár 140 mű 411 ezer példányát jelzi (5,5 millió tatár él az országban, köztársasági autonómiával) és a baskír nyelv 131 mű 600 ezer példányával (1,1 millió baskír lakos) „emelkedik ki”, – ami korántsem mondható nagyvonalúnak.

A 2005-ben idegen nyelvről *fordításban* kiadott művek és példányszámaik: angol nyelvből közel 7 ezer kiadvány 58 millió példányban, franciából 880 kiadás 6,3 millió példány, németből 641 kiadás 4,2 millió példány, – *s magyarból* hét mű 12 ezer példányban...

A *lapkiadók* jelentős mennyiségű időszaki kiadványt állítanak elő: 2005-ös adatok csaknem 5 ezres *folyóirat-választékról* beszélnek. A *napi- és hetilapok* száma 7,5 ezer körüli nagyságrendben mozog. Ezek *átlagos* példányszáma a kilencvenes években felére, a központi napilapoké huszadára csökkent. Számos *internetes újság* érhető el azok számára, akik a hálóra fel tudnak kapaszkodni („Máté-effektus”). Mind a folyóirat-, mind pedig az újságválaszték legalább 90%-a *orosz nyelvű*. A korábban nálunk is jól ismert jelentős irodalmi folyóiratok (Novij mir stb.) példányszáma a hajdani 100–200 ezernek ma töredéke (3–8 ezer).

Könyvtárügy

„A könyv az emberi kultúra legfontosabb tárháza és mozgatója /.../ Ezért bármely ország kultúrájában a legfontosabbak: a könyvtárak.”

(D. Sz. Lihacsov, 1906–1999)

Olvasás, magán- és családi könyvtárak

Az *újságolvasási* vizsgálat szerint 1990-ben a minta kétharmada válaszolta, hogy naponta ol-

vas, arányuk 2002-re egynegyedre olvadt le. Hetente egyszer olvasott korábban 28% (kettő együtt 90%), újabban 52% (kettő együtt 76%). A folyóiratok olvasása terén hasonló kép rajzolódik ki: 1990-ben a naponta vagy legalább heti egyszer válaszokat adta kis híján minden második ember (16% és 33%), míg a „legalább havi egyszer” választ jelölte 23%. 2002-ben az első két csoport 36%-ot hozott (7% és 29%), a harmadik (havonta) 17%-ot. A csökkenés egyaránt tulajdonítható a társadalom beletörődő viselkedésének és a kemény áremelkedésnek is.

Könyvolvasás terén a főbb adatok:

- 26% állítja magáról, hogy „rendszeresen” olvas (a fiatalabb nemzedékek körében az arány 30–34%, illetve a két fővárosban 44%),
- egyáltalán nem olvas 35%.

Az olvasók által kedvelt műfajok rangsora: thriller, krimi (11%), társadalomtudományok, okkultizmus (7%), tankönyvek (6%), klasszikus külföldi írók (4%), történelmi regények (4%), modern igényes orosz írók (4%), klasszikus orosz próza (3%), modern külföldi írók (2%)...

Ugyanez a csökkenő tendencia a *közösségi könyvtárak* használata terén is megnyilvánul:

- 1999-ben könyvtára(ka)t használt 18%, korábban használt, de a felméréskor már nem használt 37%, illetve soha nem használt 45%;
- 2003-ban *könyvtárhasználó* 21%, már nem könyvtári olvasó 47% (!), soha nem használt könyvtárat 32%.

Erős különbség mérhető a nemek közt: az *összes könyvtárhasználó* közel kétharmada nő (férfi 37%).

Ez a képlet a pragmatikus könyvtárhasználat lenyomata, egyben a könyvtár kevésbé vonzó működésének is jele. Amíg szükséges (tanulmányokhoz stb.), addig beiratkozik, de utána felhagy a könyvtárlátogatással. Pedig a vágató infláció (a könyvtárak a másfél évtized alatt közel százszorosra nőttek) azt is hozhatta volna, hogy a lakosság egyre nagyobb része él a kultúrpoliti-

ka által támogatott intézmény szolgáltatásaival (látni fogjuk, ez a támogatás elég viszonylagosan működött)...

A közösségi könyvtárak iránti igény csökkenése párhuzamos irányt mutat a *családi gyűjtemények alakulásával*.

2005-ben a lakosság (háztartások):

- harmadának nincs otthoni könyvtára (tíz évvel korábban az arány egy negyed volt),
- másik (bő) egyharmadnak csupán 100 kötet alatti kicsi választéka van otthoni polcain,
- a 100–300 kötet közti szerény gyűjteményt mondhat magáénak minden ötödik lakos (20%),
- így csupán 10% marad a komolyabb családi könyvtárral rendelkező résznek (ebből a 10%-ból 1% rendelkezik ezernél több kötettel).

Orosz szociológusok ezt úgy értelmezik, hogy a korábbi 58%-ról 70%-ra (fenti két első csoport együtt) nőtt azok aránya, akik nem érzik szükségesnek, hogy az írásos kultúra javaival éljenek, s megelégednek a „telenézők társasági” tagságával. 100 kötet alatt ugyanis csupán megmaradt tankönyvek vagy kötelező olvasmányok, esetleg közhasznú kiadványok fordulhatnak elő, – semmiképp sem beszélhetünk értékes és választékot biztosító gyűjteményről. A 300 kötetnél nagyobb otthoni gyűjtemény aránya 1994-es felmérés szerint még 21% volt, ez csökkent egytizedre (az ezernél nagyobb esetben pedig 4%-ról csökkent 1%-ra). Ezt a szakértők úgy értelmezik, hogy a lakosság (döntő hányada) nem tud könyvet venni, a korábbi tetemesebb házi könyvtárak pedig a gyerekek közt osztódnak (az új nemzedék a könyvajándék vagy -vásárlás örömeiből nagyobb részt kiharadva nő fel).

A fiatalok körében közelmúltban végzett egyik felmérés idevágó adataiból:

- a fiatal diplomások körében minden negyediknek van otthon legalább 300 kötetes gyűjteménye,
- a jelenlegi hallgatók körében az arány 23%, míg

- akik készülődnek konkrét intézmény felvételijére, azoknál: 14%,
- végül a csak általában felsőoktatásra gondolkók esetében: 8%.

A számok azt biztos jelzik, hogy pozitív összefüggés van a diplomaszerezés és az otthoni igényesebb családi gyűjtemény léte közt.

Az olvasás *mögötti motivációról* a következő számok tanúskodnak:

- tanulmányai kapcsán olvas: a férfiak 32 és a nők közel 35%-a,
- nem tud nem olvasni: a férfiak 29 és a nők 33,5 %-a,
- azért olvas, hogy másokkal egyenrangúnak érezze magát: férfiak és nők 18-18 %-a,
- azért olvas, hogy megfeleljen az idők követelményének: férfiak 10, és nők 6,5 %-a,
- azért olvas, mert a családban ez szokás: férfiak 9, nők 7 %-a.

Amilyen egyszerű az adatsor, olyan bonyolult kommentálni. Mert természetes, hogy a tanulmányok vonzzák a legnagyobb arányt. De a családi mintakövetés alacsonyabb értéket hoz, mint a környezet általános elvárása? Illetve a környezeti „kihívás” keretében a presztízs (egyenrangú lehessen) fontosabb, mint az objektív megfelelés motívuma?

Könyvtárügy: általános adatok

Viszonylag számottevő csökkenés után ma közel 150 ezer orosz könyvtárról szólnak a beszélők (sajnálatos módon átfogó és rendszeres könyvtárstatisztikához nem jutottunk). Vagyis gyakorlatilag ezer lakosra jut egy könyvtár, egy lakosra pedig (kerekítve) 7 könyvtári egység az egy milliárdos összállományból.

1984-ben a – peresztrojka előtti - hajdani Szovjetunióban 133 800 közkönyvtárat számláltak, bennük 2,05 milliárd könyvtári egységet. (ebből közel 37 ezer városi intézmény 1,2 milliárdos állománnyal.

A ma működő 150 ezer könyvtár *megoszlása*:

- közel 65 ezer iskolai könyvtár,

- 50 ezer közkönyvtár (ezek 70%-a működik önkormányzati fenntartóval, a többi a helyi – falusi – iskolához tartozik),
- 30 ezer tudományos és szakkönyvtár (ezen belül 1500 egészségügyi, orvostudományi és kórházi, 700 mezőgazdasági könyvtár),
- 1200 egyetemi és főiskolai könyvtár,

Megemlítendő a vakokat ellátó könyvtárak, amelyek a nagyobb köztársasági és regionális könyvtárak keretében működnek (közel 200 ezer felhasználó, évi 10 millió kölcsönzés).

Újabban az orosz pravoszláv egyház kulturális missziója is erősíti az általa gondozott könyvtárakat. Szinte semmit nem tudni a hadsereg egyébként nem jelentéktelen könyvtári hálózatáról.

Az orosz könyvtárak évente mintegy egy *milliárd látogatót* fogadnak, ami azt jelenti, hogy egyedül háromszor annyi látogatójuk van, mint a moziknak, színházaknak, múzeumoknak és egyéb kulturális intézményeknek együttesen.

A könyvtárügyért kormányzati szinten a Kulturális és Tömegkommunikációs Minisztérium (KTM, honlap: <http://www.mkmk.ru/>) felel. Az 2005-ben létrehozott és a minisztérium részeként működő *Kulturális és Filmügyek Szövetségi Hivatala* (KFSZH, honlap: <http://www.roskultura.ru>) szervezeti keretében található – a Kulturális Örökség és Művészetoktatás Igazgatóságához tartozó – Könyvtári Osztály, amely az operatív irányításban játszik szerepet. Ennek élén T. Manilova áll; elődje, Jevgenyij Kuzmin más beosztásba került, utóbbi egyébként közelmúltig tagja volt az IFLA végrehajtó bizottságának.

Oroszországban *minden érdemi döntés* az elnök környezetében születik, ezért az Elnöki Hivatal illetékes munkatársa stratégiai dolgokban bizonyára nagyobb súlyt kap, mint a minisztérium osztály vezetése, vagy akár maga a miniszter.

Az KTM adatai szerint az általuk felügyelt könyvtárak 80%-a falusi (más források szerint 38 ezer falusi könyvtár működik), ezek pedig a falusi lakosság leglátogatottabb intézményei. A

falusi könyvtárak 9%-ában van *számítógép* (de internetezés csak 2%-ban lehetséges). Vidéki példa: a cseljabinszki megye 3 milliós lakosságából egy millió beiratkozott olvasó: az ottani közkönyvtárakban: ezekben 2006-ban 445 gép volt, minden harmadik szolgálta az olvasót.

Maga a miniszter emelte ki egy országos tanácskozáson 2007 októberében – a *legfőbb* gondok közt említve –, hogy rendkívül alacsony a vidéki kulturális intézmények munkatársainak fizetése. (2003-as adatok szerint a közkönyvtári havi átlagfizetés épp csak meghaladta a 2 ezer rubelt.)

2002-ben az Orosz Parlament Szövetségi Tanácsa napirendjére tűzte a falusi könyvtárak helyzetét. Ugyanezen évben országos kongresszus is foglalkozott a témával.

2003-ban az orosz elnök felkereste az Orosz Állami Könyvtárat (OÁK, volt Lenin Könyvtár): e látogatás jelentősége nyilvánvalóvá válik, ha ismeretes, hogy utóljára II. Sándor látogatott el 1872-ben. Putyin fontosnak ítélte az országos elektronikus könyvtár megteremtését (ld. később a Jelcin Könyvtárról).

2006 végén létrejött egy magas szintű *támogató testület parlamenti* politikusokkal az élén, hogy elősegítsék az orosz könyvtárügy fejlődését (Public Committee Assisting Russian Libraries Development). A bizottság – melynek élén parlamenti politikusok állnak, titkára pedig az OÁK igazgatója – számos albizottságot hozott létre (köteles példány, könyvtári törvény, fejlesztési terv, információtechnológia, könyvtárak társadalmi szerepe. A Bizottság szervezte helyi (köztársasági, körzeti stb.) albizottságokkal bővíthet a jövőben. A bizottság kezdeti működéséről az interneten is tájékozódni lehet (<http://combibros.rsl.ru/about/experts/>, ám 2007 tavaszától megszűnt a híradás. Így nem tudni, ma – 2007 végéhez közeledve – a kezdeti igen feszes tervek közül (mielőbb új könyvtári törvény módosítás, könyvtári fejlesztési terv stb.) mi lett vajon?

A magas szintű állami elismertség jele, hogy

2003 óta az elnök felesége, *Ljudmilla Putyina* – nyilván Laura Bush, az iskolai könyvtáros múlt-ra visszatekintő amerikai „first lady” példáját követve – rendszeresen részt vesz a gyermek-írók és iskolai könyvtárak gondjairól szervezett konferenciákon (BibliObráz) és felszólalásával is buzdít a jövő támogatására. A két hölgy közösen is felkereste az Orosz Állami Gyermekkönyvtárat.

V. Putyin orosz elnök 2007. április végén a Szövetségi Gyűléshez (ez a parlament „felső háza”) intézett *elnöki üzenetében* – elődje emlékének megörökítése végett – javasolta, hogy hozzák létre Szentpéterváron a *Jelcin Elnöki Könyvtárat*, amely „az ország egész könyvtári hálózatának informatikai összekötését” is magára vállalja. Másnap a kormány igen nagy összeget jelölt meg e cél végrehajtására. Most novemberben országos konferenciát szerveznek a szentpétervári Orosz Nemzeti Könyvtárban (ONK, volt Szaltikov-Scsedrin Könyvtár) az elnöki szándék realizálásának megtárgyalására.

Igen jelentősek a *regionális* különbségek: például egy 2006 végén a MKMK kulturális irányító testületében elhangzott előadás a pszkovi terület könyvtári állományának *csökkenését* „mindössze” 2,3 %-osnak mondta, miközben a Távoleleti szövetségi körzet Magadan kerületében 10%, a Déli szövetségi körzetben (Ingusföld Köztársaság) pedig 13%-os csökkenés következett be.

Egy új 2006-ban életbe léptetett törvény a kulturális és egyéb intézmények helyi önkormányzati kezelésbe történő átadását irányozza elő: ez a valóságban a kisebb intézmények összevonásához vezet, amely által a falusi könyvtár elveszítheti szakmai kapcsolatrendszerét, s reális veszély a tömeges megszüntetés is.

Elkezdődött a vezető könyvtári szakemberek tervszerű és rendszeres továbbképzése a központi továbbképző intézet (APRIKT, Művészeti, Kulturális és Turisztikai Szakemberek Továbbképző Akadémiája) bázisán (évente mintegy 50 régióból 400-nál több szakember).

Számítógépesítés, digitalizálás, országos fejlesztési projektek

A hetvenes években a szovjet könyvtár- és tájékoztatásügy csúcán, pár tucat könyvtárban elkezdődött a számítógépes rendszerek alkalmazása. E kezdetleges rendszerek gyakorlati haszna – az olvasók számára – meglehetősen szerény volt. Érdemi gépesítés szélesebb körben a kilencvenes évek elejétől terjed: a XXI. század első évtizedében 3–4 ezer könyvtárra tehető a gépesítés által elért könyvtárak száma (fele-fele lehet szak- és közkönyvtár). Meghatározóak a legnagyobb városok – kiemelten a két főváros – országosan is fontos könyvtárainak idevágó eredményei. A főbb fejlesztési irányok:

- OPAC létrehozása (ez nagyobb könyvtárakban már milliós rekordszámot is eredményez napjainkra, bár csak egy-két tucat olyan könyvtár lehet, amelynél a teljes állományt felöleli,
- különféle adatbázisok építése a felhasználói szükségletek szem előtt tartásával,
- digitalizálás (nemzetközi projektek részeként, külföldi támogatással, vagy „csupán” belföldi állományvédelmi digitalizálás),
- jelentős külföldi adatbázisok, konzorciális csomagok (EBSCO, Elsevier stb.) hasznosítása.

Az utóbbi évtized egyik meghatározó tendenciája – az orosz könyvtárak számára is – a digitalizálás lehetőségeinek felmérése és alkalmazása. A folyamat nem problémátlan. Született egy kormányzati projekt az „e-Oroszország” megvalósítására (*Electronic Russia 2002–2010*), amely viszont nem számolt a kulturális és tudományos információs szükségletekkel (maga a KTM sem kapott lehetőséget a programba való bekapcsolódásra). Az Oktatási Minisztérium 2001–2005-re dolgozott ki olyan tervet, amely az információs környezet megteremtését célozta, majd e min-tát követte a kulturális főhatóság is (*Culture of Russia 2001–2005*).

A legfontosabb *projektek* közé tartozik az országos *közös katalógus*, a *LIBNET* (az „oroszmokka”) kiemelt fejlesztése, amelyhez komoly EU-támogatás is hozzájárult. Alapítása a kilencvenes évek közepére nyúlik vissza. Érdemi működése a mostani évszázad elején kezdődött, miután – egyebek mellett – a UNIMARC-alapú országos csereformátumot, a *RUSMARC*-ot sikerült kidolgozni, és minisztériumi döntéssel 2000-ben országos szabványként bevezetni. A felelős vezető, a *LIBNET* vezérigazgatója (B. Loginov) 2006-os beszámolója összefoglalja a projekt történetét, eredményeit és jövőbeni terveit:

- 2001-ben jött létre a *LIBNET* Központ, amely az addigi központi katalógus alapján közös katalógizálási rendszer megteremtését célozta (az első évek a szükséges szoftverek kidolgozásával és szervezési tennivalókkal teltek),
- 2003-tól a közös adatbázis, alapját a két nemzeti könyvtár (ONK és OÁK) 1998 utáni új beszerzéseit tartalmazó feldolgozások adták az új csereformátum alapján,
- 2003-ban már tucatnyi résztvevővel dolgozik a *LIBNET*, ezek elég tekintélyes adatmennyiséget jelentettek (mintegy 300 ezer rekord),
- 2006-ban a résztvevők száma elérte a 80-at: lényegében az összes országos, illetve jelentős regionális és egyetemi könyvtár bekapcsolódott a fejlesztésbe. Sőt, 2005-ben a kazah és belorusz nemzeti könyvtárak társulásával a „eurázsiai együttműködés” is kirajzolódott. 2006-ban már 700 ezer kurrens és 350 ezer retrospektív rekord volt az adatbázisban (egyedi rekordok, a többes példányok leírásait kiszűrve), továbbá 1,5 millió rekord tárgyi és közel 200 ezer névrekord az egységesített besorolási adatokban.

Elkezdődött a résztvevők adatimportja a közös adatbázisból (a közel 0,5 millió átvétel értéke pénzben kifejezve, a megtakarított munkából kiindulva, 30 millió rubel). 2004-től a két nemzeti könyvtár már ténylegesen az „egységes/egyetlen” leírás elvét tudta követni, ami 30%-os megtakarítást jelentett. Nagy figyelmet fordítottak a résztvevő intézmények érintett munka-

társai körében végzett továbbképzésre: e célból számos segédlet íródott, s összesen csaknem 800 feldolgozó munkatárs vett részt rövidebb-hosszabb továbbképzésen (közülük 60 kapta meg a jogosultságot a közös katalógus közvetlen elérésre és alakítására). Fokozatosan növekedni kezdett a regionális könyvtárak feldolgozói teljesítménye (2003-ban 700 rekord, 2005-ben közel 30 ezer, ami csaknem egy ötöde az éves gyarapodásnak). Remény van arra, hogy közreműködésük a kurrens feldolgozás 40–50%-os szintjét is elérheti a közeljövőben. Terveikben szerepel a résztvevők számának további növelése. Készülnek a retrospektív konverzió erőteljes fejlesztésére, továbbá nemzetközi együttműködésre (OCLC, Kongresszusi Könyvtár stb.).

Hasonlóan fontos kezdeményezés az *ABRIKON* (43 régióból csaknem 200 könyvtár részvételével), a regionális könyvtári konzorciumok szövetsége, amelynek keretében (Z 39.50-es protokoll) lehetővé válik az egységes keresés. Az *ABRIKON* a résztvevők számára mintegy 30 millió bibliográfiai leírást kínál (könyvek, időszaki kiadványok és azok cikkei), továbbá összesen 30 ezer teljes szövegű dokumentumához is elérést biztosít. A nemzeti bibliográfiát gondozó Orosz Könyvkamara a dokumentum hozzá való beérkezése után hét napon belül garantálja a leírás hozzáférését.

Fontos fejlesztés a *könyvtári portál*, amely könyvtárosnak és olvasónak is kínál hasznos információt (<http://www.library.ru>). E vállalkozás az *üzleti információs* könyvtárak régióközi egysültének, illetve az Országos Ifjúsági Könyvtárnak köszönheti létét, – a kulturális főhatóság(ok) támogatása mellett. A portál több mint 1500 bel- és külföldi könyvtár honlapját teszi elérhetővé a linkek révén (1100 bel- és mintegy 400 külföldi nemzeti, illetve közkönyvtár). A portál egyik lényeges szolgáltatása a „virtuális információ”, vagyis az itthon LibInfo-nak nevezett hálózati tájékoztatás. Ennek keretében jelenleg *két tucat közkönyvtár* (köztük néhány ukrán és kazah) önkéntesen jelentkező szakemberei vállalkoznak

gyors és érdemi tájékoztatásra. De található itt könyvtári munkahelyet kínáló hirdetés, továbbá az olvasás témáját érintő publikáció, fórum stb. is. (A hazai hasonló fejlesztés során érdemes lesz elemezni.)

2000 után nagy lendülettel vette kezdetét egy közkönyvtári fejlesztés, amely a lakosság és a kisvállalkozók számára kínált *jogi*, és számos más közhasznú információs lehetőséget (környezetvédelem, önkormányzati adatok és források, fogyasztói információk stb.). Újabban viszont e tevékenység központi támogatása elapadni látszik (ráadásul az egyik fő támogató a börtönbüntetésre ítélt „oligarcha” Hodorkovszkij alapítványa volt), s csak remélni lehet, hogy a több száz könyvtár fontos szolgáltatása folytatódik. A 2007 nyarán az elnök Biztonsági Tanácsában elfogadott *információs társadalom-stratégia* nyomán a kulturális miniszter októberben felhívta a köztársasági, megyei stb. vezetők figyelmét e központok kiemelt támogatására.

Országos és tudományos könyvtárak

A KFSZH közvetlen fenntartója kilenc országos könyvtárnak (két nemzeti, az igen fontos idegen nyelvű, vakok országos könyvtára, művészeti, társadalmi-politikai, történeti, ifjúsági, illetve gyermekkönyvtár). A *kilenc országos (szövet-ségi) hatáskörű intézmény* nagyságrendjét illusztrálhatják az összevont adatok 2006-ból:

- állomány: 91 millió,
- gyarapodás: 1,15 millió,
- beiratkozott olvasó 821 ezer,
- látogatók száma 6,55 millió,
- használt dokumentumok száma: 20,2 millió,
- munkatársak száma: 5400 (ebből könyvtári 3500, – utóbbiak közül felsőfokú végzettséggel: 2400).

Az európai *Minerva Plus* programba bekapcsolódó Oroszország 2003-as jelentése kiemeli,

hogy a szentpétervári *ONK* (a hajdan Nagy Katalin által alapított első közkönyvtár) új épületének avatásán részt vett az állam elnöke is.

Az OÁK fenntartását és működését szolgáló finanszírozás – a kilencvenes évek végi visszaesés után – (nominálisan) folyamatosan erősödik a fenntartó állam részéről: 2000-ben 245 millió, 2003-ban már 625 millió rubel érkezett. Maga a könyvtár is úgy igyekszik fejleszteni szolgáltatási kínálatát, hogy bevételeit növelje (öt év alatt 5-ről 57 millióra emelkedtek). Emellett jelentős forrásokat kap beruházásra (2003-ban már 206 millió rubelt), s ennél még fontosabb, hogy a 2003–2010-es időszakra előre meghatározták a beruházási nagyságrendeket. A magánszektorral is fejlődik a kapcsolat: a *Paskov dom*-ként ismert XIX. századi épület rekonstrukciója az itthon is ismert ppp-konstrukcióban (állami és magánszektor együttműködésben) valósul meg (ennek keretében az OÁK a bővített épület 30%-át kapja, ez a korábbi 3 ezer m² háromszorosa). 2005-ben a moszkvai *Lomonoszov Egyetem* 250 éves fennállását két emlékezetes teljesítménnyel ünnepelték. Elkészült az új egyetemi könyvtár-épület a Veréb-hegyen (a volt Lenin-hegyen, a nagy kampuszon), illetve befejeződött a teljes állományt átfogó gépi katalógus szerkesztése.

Közkönyvtárak

Ma mintegy 48 ezer közkönyvtár működik az országban (1990-ben még közel 63 ezer, 2002-ben 51 ezer), ezek közül a falusiak 2300 *központosított* rendszerbe (egy rendszerhez átlag 25 könyvtár) tartoztak 2002-ben. A gyarapítás a felletes hatóság (megye, köztársaság stb.) anyagi helyzetétől függően hatalmas eltéréseket mutatott: az *átlagos egy lakosra jutó 21,5 rubel* 10 és 250 rubel közt szóródott.

2002-ben mindössze 570 könyvtár rendelkezett OPAC-kal, közülük 245 volt elérhető interneten.

A közkönyvtárak állománya, olvasói, használata (állami statisztika)

Év	Állomány (millió egység)	Olvasók (millió)	Kölcsönzés (millió)
1980	980	78,1	1654
1990	1155	71,9	1113
1995	1105	60,2	1325
2000	1027	59,6	1340
2003	1007	58,9	1325
2004	988	58,2	1311
2005	977	58,1	1304
2006	958	57,8	1283
ebből városi	613	37,8	827
– falusi	345	20	456

Forrás: Statističeskij ezegodnik Rossijskoj Federacii 2006. M, Goskomstat, 2007.

E statisztika szerint az olvasók száma 1990 és 2006 között *14,1 millióval csökkent*, ez megközelíti a 20%-ot, s általában a kisebb és közepes városokban a fogyás még radikálisabb. A nagy (köztársasági, megyei stb.) könyvtárak ez alól kivételek, ott általában növekedett az olvasók száma és a lakossághoz mért aránya. 2006-ban az olvasók aránya országosan 40,5%.

1980-ban az *állomány : kölcsönzés* arány megközelítette az 1 : 2-es szintet, ez 2005-re 1 : 1,5-re csökkent, ami a holt állományrészek fokozódását jelenti a szakértők szerint.

A közkönyvtári gyarapítás

Év	Gyarapítás (millió egység)
1990	59,4
1992	54,7
1994	39,1
1996	25,1
1998	23,4
2000	19,1

Forrás: Novoe Literaturnoe Obozrenie 2005. Nr. 74. (L. Gudkov – B. Dubin) http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/gul_1.html (2007. 10. 16.)

A közkönyvtári gyarapítás drámai visszaesést mutat: ezer lakosra 400 helyett már csak 136 kötet jut. Míg a nyugat-európai országokban a

közkönyvtárak állományának *éves megújulása* – új állományegység : teljes állomány – 9% (Nagy-Britannia), 6% (Dánia) és 5%-ot (Svédország) mutat, ez az arány az orosz közkönyvtárak estében 2 % körüli. A közel kilencvenből talán tíz régió könyvtári gyarapítása követi az IFLA által is támogatott normatívát (250 új kötet ezer lakosonként).

A közkönyvtárak *munkatársainak* száma lényegében változatlan az utóbbi években: 2002-ben 129,5 ezer, 2006-ban 128,7 ezer (ebből falusi könyvtárban 50,6, illetve 50,9 ezer). Egy munkatársra 2006-ban átlag jutott: 450 olvasó és 10 ezer kölcsönzés (falusi könyvtárban: 394 olvasó és 8,95 ezer kölcsönzés).

Regionális (köztársasági, megyei) központi könyvtárak

Mutató	2002	2006
könyvtárak száma	96	94
– közülük teljes felújításra szoruló épületben	45	40
OPAC-ot épít	89	90
OPAC rekordjai (millió)	29	40
internetszolgáltatás működik	90	91
számítógépek száma (ezer)	7	11
állomány (millió)	229	231
új beszerzés (millió)	2,6	2,9
munkatársak (ezer)	17,7	18,1
összes kiadás (millió rubel)	2	4,1
kölcsönzések száma (millió)	112,7	108,15

Forrás: Obszsedostupnye biblioteki Rossijskoj Federacii v cifrah, 2006 god. Moskva, 2007. *

Megjegyzés: az orosz állományi adatoknál mindig érdemes tekintettel lenni arra a hagyományra, hogy a folyóiratok minden egyes számát önálló állományegységnek számítják, vagyis nem mindig „kötet” értékű az adat.

A közkönyvtárak anyagi helyzete általában siralmas. M. Szamohina adatai szerint egy *falusi* könyvtárra jut az önkormányzati *fenntartótól* átlag 16 ezer rubel (110–120 ezer Ft), míg egy városra 457 ezer rubel (3,2 millió Ft), – ami szerinte épp csak elég a fizetések kiosztására és a közművek díjának fizetésére. Időszaki kiadványra jó esetben jut pénz, akkor is csupán pár címre. A könyvtárak – már ahol lehet – igyekeznek saját bevételekre, támogatókra és egyéb külső forrásokra szert tenni (ennek aránya nagy szórással az 5–10% közt mozog).

A regionális különbségek hatalmasak. Az egész országban 1997-es adatok szerint egy könyvtárra átlag 426 új beszerzés jutott, de ez a szám a moszkvai hálózat tagjai esetében 2434, Szentpéterváron 2162, míg Dagesztánban egy könyv-

tárra csupán 40 új kötet jutott.

A 2003–2004-ben elfogadott, s az önkormányzatok tevékenységét módosító törvények (főként a 131-es törvény) hatása azt a veszélyt vetíti a szakmáért felelősök elé – Grihanov tanulmánya idézi a főhatóság véleményét –, hogy az „*önkormányzati könyvtárak fele megszűnhet*”. A bonyolult kérdés részletesebb tárgyalást igényelne, itt annyit emelünk ki, hogy a korábbi járási közös költségvetés – melynek köszönhetően működött a járási „központosított” közművelődési könyvtári hálózat – felbomlik, s az egyes kistérségek kezelésébe kerül(het) az eddigi rendszer ottani fiáléja, – kiteve a pénztelenségből következő megszüntetés közvetlen veszélyének. De légüres térbe kerülhet a korábbi járási könyvtári központ is, hisz a helyi önkormányzat nem finanszírozza minden korábbi funkcióját (van olyan elképzelés, a novgorodi megye kormányzatának terveiben), amely az amerikai „county library” mintáját követve, csak regionális funkciót szán ennek az intézménynek.

* A fenti adatsort E. Cvetkova kolleganő szíves közreműködésével kaptam meg az Orosz Nemzeti Könyvtárból: a szkennelt oldalt e-mailben küldték el, amiért itt is köszönetet mondok.

Szakképzés

A felsőfokú szakmai képzésben résztvevők háromnegyede (még) ingyenesen tanul.

A Szibériai szövetségi körzet, amelynek területe 5,1 millió km², lakossága 20 millió körül mozog, meglehetősen sok képzőhelyet működtet. 14 középfokú intézmény képzí az alacsonyabb munkakörök szakembereit, míg a felsőoktatásban hat egyetem és főiskola (meg ezek hét további kihelyezett tagozata), illetve két egyetemen doktori iskola, végül nyolc helyen továbbképző központ létezik. Utóbbi két évben újabb két felsőfokú intézmény vállalkozott könyvtárosok képzésére.

A *Sztavropoli kraj* (Dél-Nyugaton, 66,5 ezer km², 2,7 millió lakos) területén egy 2002-ben kezdődött projekt (Fiatalok a könyvtárügyben) keretében felmérték a fiatal könyvtári munkatársak működését, továbbképzési lehetőségét. A 36 év alattiak (itt húzták meg a „fiatal” életkori határát) 2005-ben az összes munkatárs 22%-át jelentette (ez 2%-kal kevesebb a 2003-as adatnál). A 22%-os átlag a falusi 23 és a városi 19%-os arányból jön létre. A fiatalok csapatát száznak véve, körükben 53% jut azokra, akik már 5–10 éve dolgoznak könyvtárban (tehát ők hamarosan kikerülnek a „fiatalok” kategóriából), míg az 1–5 éves gyakorlattal rendelkezők csupán 35%-ot tesznek ki, végül az egy évnél rövidebb gyakorlat 10%-ra jellemző. A már gyakorlott fiatalok számára alig van lehetőség az előrelépésre, – ezért is fordul elő városokban gyakrabban a pályaelhagyás. Képzettség tekintetében nőtt a felsőfokúak aránya 2003–2005 között, ám érdekes, hogy az utóbbi időpontban a 41,5% összetétele módosul: a *más diplomával* rendelkezők (25%) vezettek a könyvtári diplomások 16%) előtt. Középfokú szakképzéssel rendelkezik 32%, szakmai végzettség nélkül dolgozik 27%. A szakmai (könyvtári) irányban továbbtanulók számára a helyi kormányzat támogatást nyújt, ez érezteti is hatását a fiatalok ilyen irányú döntéseiben.

A két főváros kulturális egyetemén (MGUKI, SpGUKI) folyó tekintélyes képzés már a modern értelmezésű „informatikus könyvtáros” irányba mutat (egyes megjegyzések ezt nehezményezik). A MGUKI (Moskovskij gosudarsvennyj universitet kultury i iskusstva) 1930-ban jött létre főiskolaként, s újabban kapott egyetemi rangot. Mintegy 8 ezer hallgatója van (kihelyezett tagozatokkal együtt), illetve 500 feletti oktatói csapata. Ezen belül az egyik kar a könyvtár- és információtudományi (KIK, Bibliotečno-informacionnyj institut), amely mind nappali, mind pedig esti és levelező tagozaton is képez szakembereket. A KIK újabban a német képzőhelyekkel együttműködve gyakorlati tapasztalatcserére küld hallgatókat több német egyetemi könyvtárba (Münster, Bochum). A német fél informatikai központot is berendezett a karon, továbbá évekig tanított körökben G. Kratz. A 2003-as átszervezés után a KIK jelenleg nyolc tanszékkal működik, ezt egészíti ki több számítógépes laboratórium. 65 oktatója közül 43 kandidátus és 12 tudományok doktora. A KIK keretében doktori képzést is folytat. A szentpétervári vetélytárs (Sanktpeterburgskij gosudarsvennyj universitet kultury i iskusstva) 1918-ban jött létre, ennek 34 tanszékén több mint 900 oktató dolgozik (közülük 60% minősített), a hallgatók létszáma eléri a 15 ezret.

Országos szakfolyóiratok, egyesület

A legrégebb, idestova száz éves folyóirat a *Biblioteka* (korábban: *Bibliotekar*), mely 1910 óta jelenik meg. Havi számaiban rövidebb, színes – képekkel is kísért – tudósítások dominálnak (főként a közkönyvtári világból), így mintha szándéka inkább a mai könyvtári valóság tükrözése lenne (15 ezer példány). A nemzeti bibliográfiát kiadó Orosz Könyvkamara folyóirata a *Bibliografiâ* (1929-), mely főként a könyvkiadás és a bibliográfia témáival foglalkozik (havi számai 3 ezer példányban jelennek meg). Az igényesebb, elemzőbb, egyben a jövőbeni tenni-

valókkal is foglalkozó tanulmányok folyóirata a *Bibliotekovedenie* (1952-, korábban a „szovjet” jelző is nevében szerepelt), ez évente hatszor jelenik meg 3 ezer példányban. A szakkönyvtári világ folyóirata a *Naučnye i tehničeskije biblioteki* (1961-), havonta 2,5 ezer példányban lát napvilágot. Természetesen számos nagyobb – országos, köztársasági stb. – könyvtár, vagy regionális könyvtári egyesület is ad ki időszaki kiadványokat, ezek időnként fontos tanulmányokat is hoznak (pl. *Peterburgskaâ Bibliotečnaâ Skola*). A fenti példányszámokból is látható, hogy csak az első kiadvány juthat el szélesebb szakmai körökhöz, – a többiek nyilvánvalóan csak a párszáz legfontosabb könyvtár szakmai elitjének kommunikációját garantálják. Számos folyóirat meglehetősen nagy teret szentel a *külföldi* tapasztalatoknak, a külföldi fejlesztési szándékok ismertetésének, esetenként fontosabb tanulmányutak beszámolóinak. Itt nem foglalkozunk a VINITI két ismert folyóiratával (*Naučno-Tehničeskâ Informaciâ, seriâ 1. és 2.*), minthogy azok inkább az információügy elméleti kérdéseit taglalják. A könyvtárak életének és problematikájának megismerését jól szolgálja az Orosz Könyvtári Szövetség tájékoztató folyóirata (*Informacionnyj buleten' RBA*), mely pár éve a hálózaton is olvasható.

Egy 2003-ban könyvtáros szakemberek körében lefolytatott felmérés (honnan szerzik friss szakmai ismereteiket?) válaszadói kivétel nélkül (100%) tájékozódtak a *Biblioteka* cikkeiből, második helyre a *Bibliotekovedenie* került (42%), harmadikra a különféle konferenciák és szemináriumok anyaga (25%), a többi szakfolyóirat minden ötödik válaszadót segíti. Ez úgy is értelmezhető, hogy igazán *egyedül* a *Biblioteka* folyóirat hozzáférhető a könyvtárosok számára. 2004-ben az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Részlegének Tudományos Könyvtára (GPNTB SO RAN) *Bibliosfera* címmel új folyóiratot indított. Ennek ismertetője szerint eddig két tekintélyes folyóirat állt az orosz könyv-

tárosok rendelkezésére: a *Biblioteka*, illetve a *Bibliotekovedenie*. 2007-ben a *Bibliosfera* elnyerte az év legjobb regionális szakfolyóirata versenyének első díját.

Az OÁK-ban megvizsgálták, hogy az EBSCO-adabáziscsomag keretében hozzáférhető könyvtári referáló adatbázist (LISA), s a teljes szövegű elérést mennyire igényelték az olvasók. Az EBSCO-csomagból havi 10 (!) lekérdezés történt. A külföldi folyóiratok cikkeiből *egy év alatt* az alábbi számban valósultak meg letöltések: *Library Journal*: 90, *School Library Journal*: 29, *Library Trends*: 26. A felmérést készítő szakemberek egyrészt sajnálatosnak tartják, hogy – főként a nyelvtudás hiány miatt – a rendelkezésre álló források sem hasznosulnak, másrészt ezzel a helyzettel indokolják a nagymérvű fordítási, referáló, vagy épp szemlekészítő tevékenységet. Ezért is fontos a *Novosti Rossijskogo Komiteta IFLA* című időszaki kiadvány is, mert az gyakran hozza le az *IFLA Journal* cikkeit orosz fordításban (igaz, ez csak 200 példányban lát napvilágot).

Az *Oroszországi Könyvtárak Egyesülete* (Rossijskaâ Bibliotecnaâ Associaciâ, RBA) 1995-ben jött létre, miután számos helyi (moszkvai, szentpétervári) és regionális egyesület már létrejött. Az RBA intézmények és szervezetek szövetsége, 2006-os adatok szerint közel 500 tagja van, a képviselt könyvtárak munkatársainak száma 30 ezerre tehető. A könyvtárak közül néhány típus: országos intézmény 16, az Orosz Föderációt alkotó „szubjektumok” (köztársaság, megye stb.) központi könyvtárai 74, városi közkönyvtárak 74, felsőoktatási intézmények könyvtárai 68, könyv- és lapkiadó vállalatok 22. Az RBA minden évben jelentős konferenciát szervez az adott év „könyvtári fővárosában” (2006: Jekatyerinburg, 2007: Brjanszk). Az RBA több tucat szekciót, munkacsoportot mozgat, ezekben több száz szakértő tevékenykedik. Az RBA elnöke kezdetől V. Zajcev, a szentpétervári ONK igazgatója.

Nemzetközi kapcsolatok és projektek

Akárcsak a magyar könyvtárak, az orosz könyvtárügy is sokat kapott Soros György alapítványának *Open Society Institute* programja keretében. 1998–2003 között a *könyvtár-automatizálási program* (országos szinten szabványok kidolgozása, regionális szinten könyvtári konzorciumok létrehozása és helyi szinten a konzorciumokhoz történő kapcsolódás feltételeinek megteremtése) végrehajtására került sor. J. Van Borm 2004-ben megjelent cikke 47 régió 200 könyvtárának 14 konzorciumba való szervezését említi (összesen 22 millió rekorddal).

E régiók egyike az észak-nyugati, Szentpétervár központtal az élen. Itt a Szentpétervári Műszaki Egyetem (SZME) keretében kialakított konzorciális központ szervezte a *Copeter* projekt EU-támogatással (TACIS) való megvalósítását. (Az EU *Tempus*-projektje az európai felsőoktatási együttműködést segítette elő: ennek neve a kelet-európai és közép-ázsiai országokban *TACIS* volt. A TACIS keretében került sor a moszkvai Orosz Állami Könyvtár – volt Lenin Könyvtár – átfogó számítógépesítésére is.) E projekt kialakításánál és megvalósításánál olyan neves személyiségek elveit követték, mint az angol M. Line vagy a finn E. Häkli. A *Copeter* tagja volt az SZME mellett a pétervári elektrotechnikai és a közgazdaságtudományi, továbbá egy belga és egy holland egyetem. Az EU 266 ezer euróval támogatta a projektet. A projekt lényege egy működőképes közös katalógus létrehozása, amelynek bázisán elektronikus dokumentumrendelés és -szolgáltatás valósítható meg. Ezt kiegészíti a teljes szövegű adatbázisok igénybevétele. A résztvevők száma a későbbiekben 12-re emelkedett. A konzorcium tagjai a cédulekatalógusok konverzióját 80%-ban úgy oldották meg, hogy különféle adatbázisokból vettek át adatokat. A Z 39.50 protokoll, az *Ariel* szoftver, az ISO ILL és számos más szabvány közös használata ugyanakkor orosz viszonyok közt

nem kevés akadályba ütközik, ami csökkenti az új rendszer hatékonyságát.

A kilencvenes években több száz könyvtár köszönhette a legalább minimális külföldi gyarapodás (folyóirat-előfizetések stb.) fenntartását a Soros alapítvány eszközeinek. Újabban az alapítvány már a világ más régióiba tette át tevékenysége színhelyét, – számos orosz könyvtár fájdmára.

Az UNESCO és a washingtoni Kongresszusi Könyvtár által 2006-ban elindított *Digitális Világkönyvtár* (World Digital Library) projekthez 2007 nyarán csatlakozott az OÁK, illetve az ONK. A DV-projekt támogatói közé tartozik a Google is 3 millió dolláros összeggel.

Az OÁK *Orosz irodalmi örökség* projektjét támogatja az *Andrew W. Mellon Foundation*, a projekt megvalósítását szervezi a British Council moszkvai részlege: az első eredmények L. Tolsztoj életéhez és életművéhez kötődnek.

A *Library of Congress* igazgatójának, a kiváló szlavista *J. Billingtonnak* személyes javaslatára jött létre egy olyan amerikai projekt, amely 1999 után több mint 4 ezer orosz értelmiségi hosszabb-rövidebb amerikai tanulmányútját finanszírozta. Csak 2003-ban 40 orosz könyvtáros élhetett e lehetőséggel: a négyfős csoportok két hétig különböző könyvtárakat látogattak, illetve részt vehettek az ALA téli konferenciáján Philadelphiában. A modern amerikai szolgáltatásokkal, korszerű technológiai és képzési módszerekkel való ismerkedés rendkívül pozitív visszhangot eredményezett, számos cikk ismertette otthon az Amerikában szerzett tapasztalatokat.

Jelentős az *Unesco Information for All* (Információt mindenkinek) elnevezésű program orosz tagozatának tevékenysége. Honlapjukon keresztül mind kül-, mind belföldről igényes anyagok, információk érhető el (<http://www.ifa.ru>). Újabban az olvasás mélyebb gondjaira is kiterjed figyelmük, s jól látják a könyvtárak senki más által nem helyettesíthető tennivalóit.

Összefoglalás

Az orosz kulturális fogyasztás nagyjából szabaddá vált, az ideológiai kötöttségek szűk területre szorultak vissza. Korlátozott sajtószabadság érvényesül (különösen erős az állam befolyásoló szerepe a televízió terén). Művelődés szempontjából a mai orosz *lakosság ötöde* sorolható az igényesebb kategóriába (rendszeres könyv- és sajtóolvasás, könyvtárlátogatás, illetve internet).

A túlon túl sok társadalmi, gazdasági és szociális probléma megoldásával küszködő országok paradigmája érvényesül Oroszországban is: a társadalom kisebb, jobban ellátottabb része tud hosszú távon gondolkodni, és saját kulturális tőkét növelni. Ez elég előnytelen a könyvtárak számára: nincs nagyszámú és igényes megrendelője, túlon túl függ a helyi vagy országos irányítás (változó) prioritásaitól...

A könyvtárak igen előnytelen helyzetbe szorultak a kilencvenes években: számuk és (különösen!) gyarapodásuk erősen csökkent, ami megérződött az olvasószám visszaesésén is. (Ezt most a statisztika – legalább részben – tükrözi, bevallja.) Egyelőre igen lassú – főként a vidéki közkönyvtárakban – a számítógépesítés és internet terjedése (az iskolák 100%-át elérte 2007 őszén az internet, a közkönyvtárak esetében az arány 10% alatti). A legújabb önkormányzati finanszírozási törvények különösen nehéz helyzetet teremthetnek (fennáll a veszély az intézmények feléne megszűnésére). A nagyobb – központi – városok könyvtárai, az országos és az egyetemi könyvtárak is számos problémával küzdenek (gyenge külföldi gyarapítás stb.), mégis elsősorban e párszáz intézményen múlhat a közeljövőben a könyvtár, *mint intézmény* képességeinek – az éles információs verseny viszonyai közt történő – bizonyítása.

A nagypolitika legújabb érdeklődése – információs társalmi stratégia, a *Jelcinnről elnevezett elnöki könyvtár*, mint a modernizáció központja – talán esélyt ad az átfogó megújulásra. Fontos

lenne az átfogó *könyvtári stratégia* megalkotása. Folyik a munka az 1994-es *könyvtári törvény* mai helyzetéhez történő igazításán.

Széles körben születnek elég jelentős *digitális könyvtárak*, részben térítés ellenében. Ezek tetemes része viszont nem kötődik a könyvtári rendszerhez.

Egyik kardinális kérdés a *humán erőforrások* felhalmozása, valamint a meghatározó intézmények élén várható nemzedékváltás megvalósulása. Ha ez utóbbi szemléletileg is megújulást hoz, az sokat lendíthet az orosz könyvtárosság jövőbeni esélyein. Hasonlóképp az igen intenzív *nemzetközi* kapcsolatrendszer. A következő években az orosz könyvtárügy figyelmet érdemel.

Irodalom

Gazdasági, társadalmi és művelődési háttér

Orosz Föderáció Statisztikai Állambizottság : <http://www.gks.ru/> (2007. 10. 14.)

Világbank: <http://www.worldbank.org/> (2007. 10. 14.)

Európai Unió: http://ec.europa.eu/external_relations/library/publications/34_eu_russia.pdf (2007. 11. 01.)

CIA: The World Factbook – Russia: <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> (2007. 10. 14.)

Russia's regions: facts and figures. <http://www.undp.ru/> (2007. 10. 19.)

Public Opinion Foundation: Russia – the direction of its development. <http://bd.fom.ru/report/cat/societs/problem-soc/ed052809> (2007. 10. 22.)

Federal'noe agenzstvo po pečati i massovym kommunikaciám: Rossijskij rynek periodičeskoj pečati, 2007 god. – Maj 2007 goda.

Abankina, I.: Kul'tura bezlud'á. = Otečestvennye Zapiski, 2005. 4. http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_12-pr.html (2007. 10. 17.)

Čugunov, A.: Razvitie interneta v Rossii i monitoring /.../ realizacii FCP „Elektronnaâ Rossiâ” (2002-2006 gg.) = Informacionnye resursy Rossii., 2007. 4. (98.) 1-12. s.

Pappe, A. – Galuhina, A.: Rossijskie korporacii /.../ In: Neprikosnovennyj zapas, 2006. 4-5. (48-49.)

<http://magazines.russ.ru/nz/2006/48/pa3.html> (2007. 10. 26.)

Smelev, N.: Evropa i Rossii: vmeste ili porozn'. = Vestnik Evropy, 2007. 19-20. <http://magazines.russ.ru/vestnik/2007/19/sh12.html> (2007. 10. 17.)

Prezident Rossii: Strategiã razvitiã informacionnogo obšestva v Rossii. (Proekt.) 6 s. <http://kremlin.ru/text/docs/2007/07/138695.shtml#> (2007. 11. 14.)

Wilson, K. – Markusova, B.: Opyt sravnitel'nogo analiza naučnoj produktivnosti Rossii s drugimi stranami za 1980-2000 gg. = Meždunarodnyj forum po informacii (MFI), 30. 2005. 1. 23-34. s.

„The Internet in Russia/Russia on the Internet” 18th release. Winter 2006-2007. http://bd.fom.ru/report/cat/societas/mass_media_/internet/comp_home/dd063424 (2007. 10. 24.)

Prosvetitel'skaã rol' kul'tury: orientaciã na molodežnuũ auditoriũ. Sb. Materialov. Sovet pri Prezidente Rossijskoj federacii po kul'ture i iskusstvu. Moskva, - 2007. - 159 c.

Russia has fastens growing internet population in Europe <http://www.comscore.com/press/release.asp?press=1885> (2007. 11. 13.)

Suhorukov, K. M.: Rossijskoe knigozdanie v 2005 g.= Bibliografiã (B), 2006. 2. 8-21.;

u.õ: Rossijskoe knigozdanie v 2006 g. = B. 2007. 2. 9-17.

Zor'kaã, N.: Rossijskaã pressa: specifiãa publičnosti. = Vestnik obšestvennogo mneniã, 2005. 5. (79.) s. 59-60.

Könyvtárak

Antopol'skij, A. – Levner, M.: Rossijskaã asociaciã elektronnyh bibliotek v dejstvii. = Vestnik Bibliotečnoj Accociacii Evrazii. 2006. 3. 60-66. s.

Artem'eva, E.: Bibliotečnoe obrazovatel'noe prostranstvo Sibirskogo federal'nogo okruga. = IB RBA, 2007. 41. 95-98. s.

Basov, S.: Biblioteka v demokratičeskom kontekste. 1-2. = Naučnye i Tehničeskie Biblioteki (NTB). 2006. 6. 5-18.; 7. 3-19. s.

Biblioteki federal'nogo vedeniã: <http://www.roskultura.ru/statistics/list/libraris/> (2007. 10. 18.)

Blacker, U.: Reading for entertainment in contemporary Russia: post-soviet popular literature in historical perspective.. (Ed. By S. Lovell, B. Menzel.). München, V. O. Sagner, 2005. – 202 p.

Borm, J. Van: To Russia with love. Copeter: a European Union project in St Petersburg for library co-operation in general, ILDS in particular. = Interlending and Document Supply, 32. 2004. 3. p. 159-163. (Referátum: TMT, 2005. 2.)

Čakova, Z.: Peterburgskoe bibliotečnoe obšcestvo: dostiženie i problemy, 2001-2004 gody.= Peterburgskaã bibliotečnaã škola (PBS), 2004. 4. 3-11. s.

Ceddorzijn, L.: Analiz kadrovoj sityacii v Naučnoj biblioteke Bajkal'skogo Gosudarsvennogo Universiteta Ekonomiki i Prava. = NTB, 2006. 10. 52-56. s.

Digitisation of cultural and scientific heritage in Russia. (2006.) <http://www.minervaeurope./structure/nrg/statusreport/russia0604.pdf> (2007. 10. 26.)

Donchenko, N. – Kerzum, I.: Between slump and hope: Library and information science education in Russia. = International Information and Library Review (IILR), 38. 2006. 4. pp. 181-184.

Dubin, B.: Čitateľ v obšestve zriteľej.= Znama, 2004. 5. 168-178.

Evstigneeva, G. – Zemskov, A.: Naučnye i tehničeskie biblioteki GSNTI – novye podhody k organizacii deatel'nosti.= NTB, 2006. 5. 5-25. s.

Eremenko, T.: Informatizaciã vuzovskih bibliotek v Rossii i SSHA: sravnitel'nyj analiz. Moskva: Paskov dom, 2003. – 297 c., ill.

Federal'nyj zakon o bibliotečnom dele. = Bibliotekovedenie, 1995. 1. 3-17. c.

Firsov, V.: Country report: Russian Federation 2002. <http://www.ifa.org/VII/s8/annula/cr-ru-htm>

(2007. 10. 18.)

Genieva, E.: The role of libraries in societal change: Russian libraries in the ten years of perestroika. In: Information und Öffentlichkeit in Mittel- und Osteuropa: Die Bibliothek im Wandel/.../ Leipzig, 20-23.03.2000. Goethe-Institute <http://www.goethe.de/z/30/infomoe/russland/derus00.htm> (2007. 10. 30.)

Gluhov, V. – Elizarov, A.: Proekt „Naučnaã elektronnaã biblioteka eLibrary.ru” i rossijskie elektronnye žurnaly /.../ = MFI, 32. 2007. 2. 26-30. s.

Gluhova, L. Libova, O. Murav'eva, E.: Semejnoe čtenie i čtenie v sem'e /.../ = PBS, 2005. 1-2. 40-47. s.

Gnezdilov, V.: Strategičesкое upravlenie – put' povysenia effektivnosti ispol'zovaniã finansovyh resursov. = IB RBA, 2004. 32. s. 58-62.

Grihanov, U.: Publičnye biblioteki Rossii i reformirovanie budzetnyh otnosenij. = IB RBA 2006. 39. 5-14.

Gudkov, L. – Dubin, B.: Rossijskie biblioteki v sisteme reproduktivnyh institutov: kontekst i perspektivy. = Novoe Literaturnoe Obozrenie (NLO), 2005. 74. <http://magazines.russ.ru/nlo/2005/74/gu11-pr.html> (2007. 10. 29.) – (Tematikus szám

könyvtárról, olvasásról.)

Il'ina, V.: Les bibliothèques pour adolescents en Russie. = Bulletin Bibliothèques de France, 48. 2003. 3. 57-60.

Informaciã kak obščestvennoe dostoaanie: obesbečenie dostupa v bibliotekah. Bibliotčnaã Assamblea Evrazii /.../ <http://www.nlr.ru:8101/tus/271004/nikonorova.htm> (2007. 10. 18.)

Kislovská, G.: Deatel'nost' RGB v oblasti oboseniã /.../ informacii o zarubežnom bibliotěčnom dele. = IB RBA, 2007. 41. 108-11. s.

Kratz, G.: Moskauer Bibliotheksinstitut vor 70 Jahren gegründet. = Bibliotheksdienst, 35. 2001. 2. 169-171. S.

Kuz'min, E.: Russische Biotheken in der Übergangsphase vom totalitären System zur Demokratie. = Zentralblatt für Bibliothekswesen und Bibliographie. 1993. 3. 245-253. S.

Kuz'min, E. – Dubrovina, L. – Krasil'sikova, V. (et al.): State library policy of the Ministry of Culture of Russian Federation in 2002-2003. <http://www.minervaplus.ru/publish/P2002-03.htm> (2007. 10. 18.)

Kuznecova, T.: Professional'noe razvitie bibliotěčnyh kadrov kak ob'ekt gosudarstvennoj politiki. = NTB, 2006. 2. 32-39. s.

Loginov, B.: Itogi raboty i novye zadači Svodnogo kataloga bibliotek Rossii. Pat' let so dna osnovaniã Centra LIBNET. = IB RBA, 2006. 40. 31-32.

Lovkova, T.: Sovremennye problemy podgotovki bibliotěčnyh specialistov. = NTB, 2006. 6. 36-40. s.

Manifest RBA ob informatizacii publičnyh bibliotek. = Biblioteka (BIB) 2005. 8. 9-10. s.

Manilova, T.: Informacionnye resursy rossijskih bibliotek: social'nyj aspekt. = NTB, 2001. 8. 12-16.

Manilova, T.: Gorod, poselok, selo: dostup k social'no značimoj informacii. = BIB, 2001. 6. 12-14. s.

Markova, V.: Izučenie sociokul'turnogo prostranstva biblioteki. = NTB, 2006. 5. 43-47. s.

MGUKI Könyvtár- és Információtudományi Kar honlapja: <http://www.msuc.org/index.php?categoryid=84> (2007. 11. 05.)

Melentjeva, U.: Das Bibliothekswesen in Russland: Aktueller Zustand und Entwicklungstendenzen. Ein Überblick. = Bibliothek, 30. 2006. 1. 20-43. S.

Müller, U. M.: Von der UdSSR zur GUS – Bibliotheken auf dem Weg in eine neue Zukunft. = Bibliothek, 22, 1998. S. 163-191.

Neseret, M.: K razrabotke koncepcii onlajnovoj spravocno-bibliografičeskoj služby v Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteke. = IB RBA, 2004., 32.

Pokazateli raboty obščedostupnyh bibliotek. In: Statističeskij ežegodnik Rossijskoj Federacii. M: Goskomstat, 2007. – s. 286.

Ragimova, M.: Rossijskij svodnyj katalog: etapy bol'sogo puti. = NTB, 2006. 2. 8-12. s.

Rajkova, G. – Bubenkina, N.: Obsie problemy regional'nyh bibliotek. = IB RBA, 2006. 38. 58-61. s.

Razlogov, K. – Orlova, E.: Rossijská kul'turnaã politika v kontekste globalizacii. = Otečestvennye zapiski, 2005. 4. (http://magazines.russ.ru/oz/2005/4/2005_4_3.html 2007. 10. 17.)

Richardson, J.: Education for librarianship in the Russian Far East /.../ = Journal of Education Library an Information Science. 47. 2006. 2. 160-164.

Sokolov, A.: Uroki bibliotěčnogo demokratičeskogo dviženiã v Rossii. = NTB, 2006. 4. 5-17. s.

Sokolov, A.: Demokratiã i bibliotěčnaã intelligenciã. = IB RBA, 2006. 40. 134-136. s.

Volovel'skaã, T – Smolickij, G.: Hronika tekusih sobytij. (Letopis' bibliotěčnogo i arhivnogo dela Rossii za 1995-2005 gody). = NLO. 2005. 74. <http://magazines.russ.ru/> (2007. 10. 17.)

Zajcev, V.: O neobhodimyh garantiah deatel'nosti bibliotek v svazi s reformoj budžetnoj sfery. = BIB, 2005. 11. 7-9.

Zueva, H.: Municipal'nye biblioteki v kontekste reform. = IB RBA. 2006. 39. 18-27. s.

